

Bijlage I

KORAN, BIJBEL EN OFFERFEEST

Verhalen uit Koran en Bijbel

Het islamitische offerfeest uit de film houdt verband met een verhaal uit de Koran, waarin staat dat Allah vroeg aan Ibrahiem om zijn zoon Ismaël te offeren, om te laten zien dat hij trouw en gelovig was. Uiteindelijk wordt er een schaap geofferd.

Soera 37

'101 Daarop verkondigden Wij hem het goede nieuws van een zachtmoedige jongen. 102 Toen die zover was dat hij met hem mee kon gaan zei hij: 'Mijn zoon, ik heb in de slaap gezien dat ik je zal offeren. Zie eens wat jij ervan vindt.' Hij zei: 'Mijn vader, doe wat je bevolen is. Je zult merken dat ik, als God het wil, iemand ben die geduldig volhardt'. 103 Toen zij zich beiden [aan Gods wil] overgegeven hadden en hij hem op zijn voorhoofd had neergelegd, 104 riepen Wij hem: 'Ibrahiem! Jij hebt de droom doen uitkomen. Zo belonen Wij hen die goed doen. 106 Dit was duidelijk een beproeving'. 107 En Wij gaven voor hem een geweldig offer in de plaats.'

(Bron: *De Koran. Een weergave van de betekenis van de Arabische tekst in het Nederlands door Fred Leemhuis*. Houten: Fibula, 1989)

In het verhaal uit de Bijbel staat dat Abraham zijn zoon Isaak wilde offeren voor God, en dat een ram uiteindelijk de plaats van de zoon mocht innemen.

Genesis 22

'1 Enige tijd later stelde God Abraham op de proef. 'Abraham!' zei hij. 'Ik luister,' antwoordde Abraham. 2 'Roep je zoon, je enige, van wie je zoveel houdt, Isaak, en ga met hem naar het gebied waarin de Moria ligt. Daar moet je hem offeren op een berg die ik je wijzen zal.' 3 De volgende morgen stond Abraham vroeg op. Hij zadelde zijn ezel, nam twee van zijn knechten en zijn zoon Isaak met zich mee, hakte hout voor het offer en ging op weg naar de plaats waarover God had gesproken. 4 Op de derde dag zag Abraham die plaats in de verte liggen. 5 Toen zei hij tegen de knechten: 'Blijven jullie hier met de ezel. Ikzelf ga met de jongen verder om daarginds neer te knielen. Daarna komen we naar jullie terug.' 6 Hij pakte het hout voor het offer, legde het op de schouders van zijn zoon Isaak en nam zelf het vuur en het mes. Zo gingen zij samen verder. 7 'Vader,' zei Isaak. 'Wat wil je me zeggen, mijn jongen?' antwoordde Abraham. 'We hebben vuur en hout,' zei Isaak, 'maar waar is het lam voor het offer?' 8 Abraham antwoordde: 'God zal zich zelf van een offerlam voorzien, mijn jongen.' En samen gingen zij verder. 9 Toen ze waren aangekomen bij de plaats waarover God had gesproken, bouwde Abraham daar een altaar, schikte het hout erop, bond zijn zoon Isaak vast en legde hem op het altaar, op het hout. 10 Toen pakte hij het mes om zijn zoon te slachten. 11 Maar een engel van de HEER riep vanuit de hemel: 'Abraham, Abraham!' 'Ik luister,' antwoordde hij. 12 'Raak de jongen niet aan, doe hem niets! Want nu weet ik dat je ontzag voor God hebt: je hebt mij je zoon, je enige, niet willen onthouden.' 13 Toen Abraham opkeek, zag hij een ram die met zijn horens verstrikt was geraakt in de struiken. Hij pakte het dier en offerde dat in de plaats van zijn zoon. 14 Abraham noemde die plaats 'De HEER zal erin voorzien'. Vandaar dat men tot op de dag van vandaag zegt: 'Op de berg van de HEER zal erin voorzien worden.'

(Bron: <http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=Genesis+22&id18=1&l=nl&set=10>)

Achtergrond Offerfeest

Eenmaal in zijn leven moet de moslim (wanneer hij daartoe lichamelijk en financieel in staat is) een pelgrimstocht naar Mekka maken. Deze bedevaart wordt de haddj genoemd en is een tocht van meerdere dagen die langs de heilige plekken voert die geassocieerd worden met de profeten Ibrahiem (Abraham) en Mohammed. De haddj mag op elk tijdstip van het jaar gemaakt worden, maar

vindt bij voorkeur plaats in de twaalfde maand van het jaar, de maand van de bedevaart, de dzoe al-hiddja. Bij aankomst in Mekka doet de bedevaartganger op de mikaats of mawakiets, de ontmoetingsplaatsen en –tijden van de bedevaartgangers, alle genaaide kleding af en hult zich in naadloze lakens. In deze staat van rituele reinheid, ihraam, zegt de pelgrim een gebed op. Daarna gaat de bedevaartganger naar de Grote Moskee om daar de zeven ommegangen, de tawaaf, om de kaaba (het gebouw waarin de heilige Zwarte Steen in ingemetseld) te verrichten. Tijdens de rondgang om de kaaba probeert de pelgrim de Zwarte steen te kussen of met de hand aan te raken. Op de negende dag van de maand trekt de bedevaartganger naar de berg Arafat, ongeveer tien kilometer van Mekka. Daar mediteert hij staande van zonsopgang tot zonsondergang. De nacht brengt hij door in Moezdalifa. De tiende dag neemt hij 49 kiezelstenen mee uit het dorpje en gaat daarmee naar het dorp Mina, waar minimaal zeven stenen tegen de drie Zuilen van het kwaad, de Djamrat al-Oekoeba, moeten worden gegooid. Deze zuilen symboliseren de momenten waarop de profeet Ibrahim de verleidingen van de duivel weerstond. Op dezelfde dag laat de bedevaartganger zijn haar scheren of knippen en offert hij een geit of een schaap. Dit gebruik herinnert aan de liefde van Ibrahim voor God. Ibrahim was God zo toegewijd dat hij bereid was zijn zoon Isma'iel (Ismaël) te offeren. God zond daarop een schaap dat Isma'iels plaats op het altaar mocht nemen. Moslims die niet op bedevaart zijn, vieren in hun eigen land het Offerfeest. (Van Schaik 2011, 138-139) Het is gebruikelijk op dit feest dat een familie, die het zich financieel kan veroorloven, met nog zes families een offerdier koopt en dit ritueel laat slachten. Het offerdier is vaak een schaap of een geit, maar ook grotere dieren als koeien en stieren zijn toegestaan, zolang het dier maar gezond is. Na het slachten wordt het dier in drieën gedeeld. Het eerste deel is voor de families, het tweede deel is voor gasten en het derde wordt aan de armen gegeven. De opbrengst van de huid van het offerdier is bestemd voor liefdadige instellingen. Het offerfeest is vooral een feest van geven en goed doen. Delen met anderen is een echt islamitisch gebruik, maar op deze dag wordt er nog eens extra de nadruk op gelegd. (Van Schaik 2011, 139)

Bron: Pim van Schaik (red.) (2011), *Nederland wereldland. 10 jaar verder*. Amsterdam: PlanPlan.

Bijlage 2

OMDAT GOD HET WILDE

Bij de oude eik staat nog altijd de tent van Abraham. Een kleine jongen komt naar buiten hollen. Een lammetje loopt hem dartelend achterna.

“Niet te ver gaan, Izaak!” roept een oude vrouw. Ze is in de ingang van de tent komen staan en kijkt het jochie na. “Laat hem maar, Sara,” zegt een man met een grijze baard. “Laat Izaak maar gaan spelen met de kinderen van de herders. Wij zijn zo oud, bij ons verveelt hij zich maar.”

Sara schudt haar hoofd. Izaak is haar enige kind. Ze houdt hem maar het liefst dicht bij zich. Maar Abraham is verstandiger.

Izaak is hem door God zelf beloofd. Door Izaak moet hij tot een groot volk worden. God zal hem Izaak nooit afnemen!

Als Sara en Izaak die nacht al lang rustig slapen, ligt Abraham nog wakker op zijn bed van geitenhuiden.

Hij denkt aan alles wat God hem gegeven heeft: Sara zijn vrouw; het land waar hij woont; de koeien en de schapen; de herders die voor hem werken; en bovenal de kleine jongen, Izaak, zijn enige zoon. En die is hem nog het liefst.

Abraham sluit de ogen en vouwt zijn handen. Heel zacht zegt hij: “Ik dank U, God, voor dit alles. Het is haast te veel!”

Als hij zijn ogen weer opendoet, is de hele tent verlicht. De maan is het niet. En de sterren zijn het ook niet. Hij wacht met bonzend hart, Hij weet dat God weer tot hem spreken zal.

“Abraham,” zegt de Stem.

“Hier ben ik,” fluistert hij.

“Abraham, luister! Neem je enige zoon, Izaak, waar je zoveel van houdt. Ga met hem naar de berg Moria. Geef hem daar aan Mij als offer.” De stem zwijgt. Het licht is verdwenen.

Met bevende lippen herhaalt Abraham de woorden die hij zojuist heeft gehoord. Wat heeft God gezegd? Dat hij Hem Izaak door het vuur terug moet geven? Zoals Abel lang geleden aan God het lam door het vuur teruggegeven heeft? Moet hij zijn eigen kind offeren? Waarom stelt God hem op de proef. En hoe kan hij dan door Izaak een groot volk worden? Vragen, vragen. Abraham weet het niet meer. Hij is wanhopig. Hij weet alleen dat hij moet doen wat God van hem wil! Net als vroeger, toen hij weg is gegaan uit Haran, omdat God het wilde. Maar dit is veel moeilijker. Hij durft het Sara niet te zeggen.

Die nacht kan hij niet meer slapen. Heel vroeg staat hij op. Sara schrikt wakker. “Wat is er?” vraagt ze. “Het is nog zo vroeg.”

“Ik ga met Izaak naar de berg Moria,” zegt Abraham. “Ik moet een offer brengen. Dat heeft God mij vannacht bevolen.”

Voor Sara iets kan vragen, is hij alweer verdwenen. Ze hoort hoe hij buiten met de knechten praat. Sara staat ook op. Ze vindt het niet prettig dat Izaak zo ver weg gaat. Daar is hij nog te klein voor. Maar Izaak is blij als hij het hoort. Wat een avontuur! Voor het eerst mag hij met vader mee naar de hoge bergen. Hij kan haast niet wachten tot zijn ezeltje uit de stal gehaald is.

Sara kijkt hen na. Abraham loopt voorop. Hij leidt de ezel waarop Izaak zit bij de teugel. Izaak kijkt telkens om, om naar moeder te zwaaien. Dan volgen de knechten met het brandhout. Drie dagen trekken ze zo voort.

Wat ziet Izaak veel! Een eekhoorntje dat wegvlucht, gieren in de lucht en de sporen van een leeuw in het zand! Alles moet hij vader aanwijzen.

Abraham kijkt naar de hoge bergen waar ze steeds dichterbij komen. Hij zegt niet veel.

‘Vader is zeker erg moe,’ denkt Izaak.

De derde dag zegt Abraham tegen de knechten: "Blijven jullie hier met de ezel. Ik en de jongen gaan daarheen," en hij wijst naar de bergtop.

De takkenbossen legt hij op Izaäks rug. Zelf neemt hij de pot met vuur en het mes mee.

Achter elkaar klimmen ze omhoog.

Dan roept Izaäk: "Vader!"

"Wat is er?" vraagt Abraham.

"Wij hebben vuur en hout," zegt Izaäk, "maar waar is het lam dat wij voor God moeten verbranden?"

Abraham zucht en zegt: "God zelf zal voor een lam zorgen." Eindelijk hebben ze de top bereikt.

Izaäk sleept de stenen aan. Abraham bouwt het altaar. Hij schikt het hout netjes op de stenen tafel.

Hij doet er lang over. Dan legt hij voorzichtig Izaäk op het hout.

Izaäk kijkt hem angstig en niet begrijpend aan.

Maar als Abraham het mes opheft, roept God: "Abraham, doe de jongen niets! Nu weet Ik hoe gehoorzaam je bent. Dat je Mij zelfs je kind wilt afstaan."

Abraham kijkt om zich heen. Vlak naast zich ziet hij een ram, die met de horens in de struiken verward is. Dat is dus het offer waar God zelf voor gezorgd heeft!

Als de geur en de rook opstijgen naar de hemel zegt de Stem: "Omdat je dit gedaan hebt, en mij alles, zelfs je eigen zoon, hebt willen geven, zal Ik je zegenen. En ik zal je kleinkinderen en achterkleinkinderen geven, evenveel als de sterren aan de hemel en de strandkorrels aan het strand van de zee. Door jou zal de hele wereld gezegend worden."

Gebaseerd op: D.A. Cramer-Schaap en A. van Haeringen (1994), Bijbelse verhalen voor jonge kinderen. Amsterdam, Ploegsma, 48-51.

Bijlage 3

HET LEVENSBESCHOUWELIJKE GESPREK

In het onderstaande krijg je handvatten aangereikt om met een groep leerlingen naar aanleiding van een verhaal in vier stappen een levensbeschouwelijk gesprek te voeren.

Nadat je het verhaal aan de kinderen zo goed en aantrekkelijk mogelijk hebt verteld (of desnoods voorgelezen), komt de belangrijke fase van de les waarin je samen met de kinderen gaat nadenken over de diepte-ervaringen, levensvragen en antwoorden in het verhaal en in hun eigen leven. Het *doel* van het vak godsdienst/levensbeschouwing is immers dat de leerlingen zich de levensbeschouwelijke benadering van het bestaan eigen maken, zodat zij bij diverse situaties en ervaringen in hun eigen leven ook die levensbeschouwelijke vragen kunnen stellen en in relatie kunnen brengen met andere levensvisies.

Een geëigende werkvorm hiervoor is het gesprek en wel het *non-evaluatieve levensbeschouwelijke gesprek*. Dit onderscheidt zich op de eerste plaats van andere gespreksvormen in de klas, doordat de gespreksonderwerpen vanuit de levensbeschouwelijke invalshoek benaderd worden.

Wil zo'n gesprek echter in de gewenste sfeer verlopen, dan moet iedere gespreksdeelnemer zich vrij voelen om zijn eigen mening te vormen en te uiten. Die vrijheid gaat verloren als de antwoorden en opmerkingen door de anderen en met name door de leraar steeds worden *beoordeeld als 'goed' of 'fout'*. Door die oordeelsdruk voelt het kind zich namelijk niet meer vrij en zal het vooral die antwoorden proberen te geven waarvan het denkt dat de leraar die graag hoort. Dat is dus dodelijk voor een onbevangen en creatieve meningsvorming door het kind en voor een open gedachte-uitwisseling in de groep.

Om die gewenste gespreks sfeer te krijgen zul jij je als leraar daarom zoveel mogelijk *non-evaluatief*, dat wil zeggen niet-beoordelend, op moeten stellen bij je vragen en in je reacties op de antwoorden. Je richtvragen tijdens alle fasen van het levensbeschouwelijk gesprek zullen dus niet gericht moeten zijn op het toetsen of de gewenste kennis en vaardigheden wel bereikt zijn. Antwoorden kunnen ook niet 'goed' of 'fout' zijn.

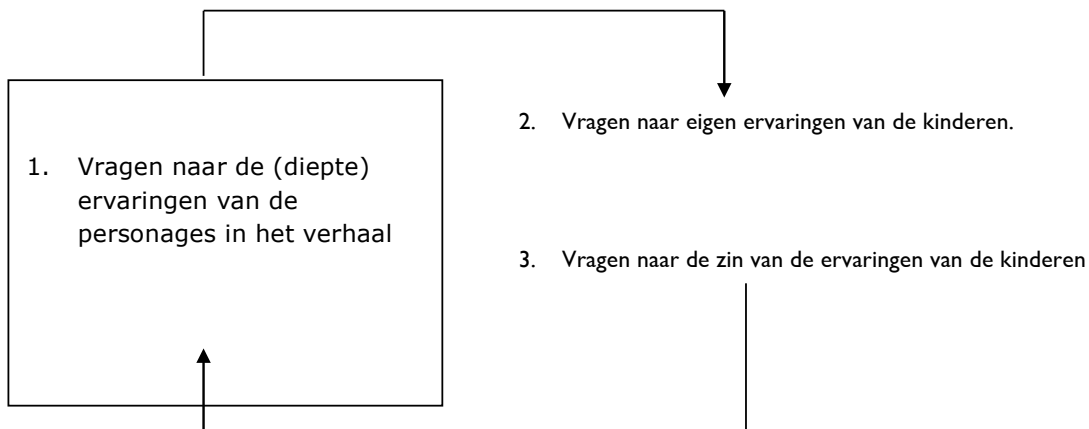
Het goed leiden van een non-evaluatief levensbeschouwelijk gesprek is een kunst apart en vraagt heel wat voorbereiding en oefening (zeker om er snel naar over te kunnen schakelen na bijvoorbeeld een reken- of taalles waar je als leraar wel beoordelend moet reageren op de antwoorden van de leerlingen). Probeer met je non-evaluatieve vragen *vrijlatend maar niet vrijblijvend* te informeren naar de indrukken, gevoelens, gedachten en associaties die de kinderen hebben naar aanleiding van het verhaal of de opmerkingen van anderen.

Probeer met je vragen niet te controleren of ze iets weten of begrijpen: laat je vragen uitnodigend klinken en stimuleer het kind te denken in de richting die het kind zélf wil. Het gaat immers om heel persoonlijke indrukken, gedachten, gevoelens, en die zijn nooit 'fout' of 'goed'.

Ook een kind of zijn antwoord *prijzen* roept bij kinderen het gevoel op 'we worden beoordeeld', hetgeen dodelijk is voor een open en creatief gesprek. Neem wel elk antwoord serieus en laat dat merken door er bijvoorbeeld een korte en objectieve(!) samenvatting van te geven of er een vervolgvraag bij te stellen, zodat het kind merkt dat je hebt geluisterd en dat je hem en zijn antwoord *accepteert* (hetgeen iets anders is dan goedkeurt). Accepteer dus ook dat een kind eens niets wil of weet te antwoorden...

De voorbereiding op het non-evaluatieve levensbeschouwelijke gesprek bestaat vooral uit het bedenken en formuleren van **richtvragen** bij elke fase van dat gesprek.

Hieronder volgen die fasen, met bij elke fase een reeks voorbeeldvragen van non-evaluatieve aard. Maak ze je eigen als een standaardgroep van gespreksvragen bij een levensbeschouwelijk gesprek na een levensbeschouwelijk verhaal.

FASEN EN RICHTVRAGEN IN EEN NON-EVALUATIEF LEVENSBESCHOUWELIJK GESPREK

Door middel van een levensbeschouwelijk gesprek wil je kinderen leren om bij hun ervaringen levensbeschouwelijke (zin)vragen te stellen en in relatie te brengen met (christelijke en andere) levensvisies.

Nadat het verhaal is verteld, verloopt het gesprek in de vier volgende fasen:

Fase 1: Vragen naar de (diepte-)ervaringen van de figuren in het verhaal (ter inleving en uitdieping)

Deze vragen zijn niet bedoeld om te controleren of de leerlingen wel goed hebben geluisterd en of ze het verhaal hebben begrepen: dat zou evaluatief zijn.

Voorbeelden van non-evaluatieve vragen in deze fase zijn:

- Wat zou volgens jou figuur X in het verhaal gevoeld hebben toen hij dat deed?
- Wat zou Y gedacht hebben toen hij zei: '....'?
- Wat zou Z willen zeggen als die ineens kon spreken, denk je?
- Wat zou X met ... bedoelen, denk je?
- Ziet Y er op dit plaatje gelukkig uit? Waarom danst zij op dit plaatje denk je?

Fase 2: Vragen naar de eigen ervaringen van de kinderen (ter uitdieping en vergelijking)

Door middel van vragen laat je de kinderen overeenkomsten zoeken tussen de ervaringen in het verhaal en hun eigen ervaringen. Hulpvragen hiervoor zijn bijvoorbeeld:

- Heb jij ook wel eens zo iets meegemaakt, en hoe voelde dat?
- Wie van de figuren in het verhaal zou je (niet) willen zijn en waarom (niet)?
- Zou jij ook wel eens willen kunnen .... wat X kon?
- Hoe zou iemand geholpen willen worden die dit meemaakt?
- Hoe zou jij reageren als jij zo gefopt werd als X in het verhaal?

Fase 3: Vragen naar de zin (betekenis) van de ervaringen van de leerlingen zelf

Nu kom je bij het hart van het levensbeschouwing gesprek, want aansluitend bij de antwoorden op de vragen in de vorige fase probeer je *levensvragen* te stellen bij de ervaringen van de leerlingen. Probeer de kinderen over zichzelf aan het denken te zetten: wat betekenen deze ervaringen uiteindelijk voor mij; waarom doe ik de dingen zoals ik die doe; wat is er de zin van?

Je kunt hun mening ook vrijblijvend confronteren met bepaalde levensvisies, bijvoorbeeld hoe *christenen* over een bepaalde kwestie denken.

Voorbeeldvragen voor deze fase zijn (let ook op de typering tussen haakjes erachter):

- Waarom vond je het (niet) leuk dat je dat gedaan hebt? (*waaromvragen*)
- Heeft die ruzie met Jaap achteraf gezien wel zin gehad? Heeft ruzie ooit wel zin?
- Dus jij wilt graag aardig gevonden worden? Waarom? (*doorvragen*)
- Moet je je ouders altijd gehoorzamen? (*vragen naar een eigen mening*)
- Vind je echt dat iedere moordenaar de doodstraf verdient? (*vragen naar een eigen mening*)
- Ben jij als mens wezenlijk anders dan die aap in het verhaal? (*doordenkvragen*)
- Hoe zou je hierover denken als je bijvoorbeeld tachtig jaar bent? (*stel-je-voorvragen*)
- Hoe weet je dat je oma nu bij God in de hemel is? (*confrontatievragen: lokt discussie uit*)

Fase 4 Vragen naar de uiteindelijke zin van de ervaringen in het verhaal

Al pratende over hun eigen zinservaringen in fase 3, koppel je af en toe terug naar het verhaal en vraag je naar de *zinservaringen in het verhaal*. Fase 3 en 4 lopen in elkaar over en hebben hetzelfde doel: de kinderen leren om vanuit de levensbeschouwelijke invalshoek hun ervaringen te bevragen en te confronteren met de visie van anderen. Voorbeeldvragen voor deze fase zijn:

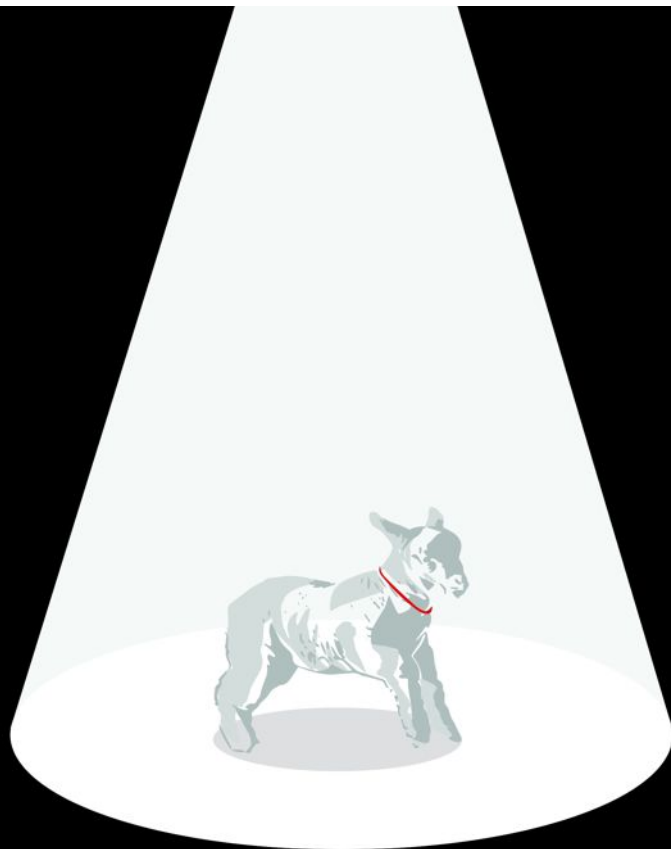
- Waar gaat het in het verhaal eigenlijk om? Vind jij dat ook belangrijk? Waarom?
- Vind je het begrijpelijk dat zij ruzie maakten? Keur je het ook goed? Waarom?
- Wie hield het meeste rekening met de ander? Wanneer gaat eigenbelang voor?
- Heeft het bidden van hem geholpen? Kan bidden wel helpen? Kan God wel helpen?
- Snap jij dat Lies nog van Kees houdt terwijl hij haar toch vaak zo'n pijn doet?
- Verdienste die drugsverslaafde inderdaad dat men hem liet verdrinken?
- Zou jij die asielzoeker ook helpen onderduiken of ga jij naar de politie?

Als leraar kun jij je eigen mening op verzoek gerust inbrengen, mits je die aan niemand oplegt en je er niet meteen al in het begin mee komt.

Ook kun je impulsen aan het gesprek geven door afwijkende visies aan te halen als bijvoorbeeld: 'Ik heb gehoord dat moslims geloven dat lijden vaak een straf van God is.' Of: 'Ik hoorde iemand op de televisie zeggen dat die werkloosheid komt door al die buitenlanders in ons land: die moeten dus maar gauw ons land uit.'

Hoor je een leerling een mening verkondigen waar jij het zelf inhoudelijk helemaal niet mee eens bent, probeer die dan toch te accepteren (hetgeen iets anders is dan goed te keuren) en er non-evaluatief op te reageren... omwille van het gewenste gespreksklimaat: 'Interessant te horen hoe jij erover denkt. Wie wil daar op reageren?' Of: 'Kun je ook zeggen waarom je dat vindt?' enz.

Deze fasering en vragen zijn een bewerking van een intern document van de Hogeschool iPabo. Zij komen grotendeels overeen met wat vermeld staat in het boek van Thom Geurts, *Sporen naar zin. Basisbegrippen. Docentenboek*. Budel, DAMON, blz. 47-48. Met name de vragen bij fase I zijn gewijzigd van karakter.

SHAHINE EL HAMUS

SABRI SAAD EL HAMUS

SOUFIANE MOUSSOULI

badt Lam

DE HOGESCHOOL VOOR DE KUNSTEN UTRECHT PRESENTEERT EEN NOVIE / PEERFILM PRODUCTIE EEN FILM VAN KEES JAN MULDER
DIRECTOR OF PHOTOGRAPHY JASPER VAN LEENINGEN GAFFER MALCOLM DUREGGER GELUIDSOPNAME MARTIJN SCHOLTE / SAM HUISMAN MONTAGE DAISY KANON
ART DIRECTOR SULEIGHA WINKEL COMPOSIST ANTON VALLE GELUIDSONTWERP SAM HUISMAN / VINCENT ROOIJERS GELUIDSEDMITOR EN MIXAGE SAM HUISMAN
BELICHTERS SANDER SCHRAM / BOB ALKEMADE / FIKRET KOC COMPOSER BAS VAN DIEJEN COLDRIST FERNANDO RODRIGUES / KOERT VAN DER PLOEG
PRODUCTIELEIDING NOËMI VILCHEZ UITVOEREND PRODUCTENT NOËMI VILCHEZ / SIMONE BUYS / KEES-JAN MULDER SCENARIO & REGIE KEES-JAN MULDER

DE HOOGESCHOOL VOOR DE KUNSTEN
UTRECHT

VERMEULEN
BRAUCKMAN

SINGELFILM

HKU